

**EVALUATIE VAN DE EFFECTEN OP HET
VESTIGINGSKLIMAAT IN NEDERLAND DOOR
DE WIV 2017**

V1.1

EVALUATIE VAN DE EFFECTEN OP HET VESTIGINGSKLIMAAT IN NEDERLAND DOOR DE WIV 2017

Sander Vols, André Hendriks, Willem Vos

DATUM	2-10-2020
STATUS	Definitief
VERSIE	1.1
PROJECTNUMMER	20207723
INTERNE TOETS	André Hendriks

MANAGEMENTSAMENVATTING

Op 1 mei 2018 is de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (hierna: Wiv 2017) in werking getreden. In het regeerakkoord (Rutte III) is opgenomen om de Wiv 2017 na twee jaar te evalueren. Op 1 mei 2020 is, na akkoord van de ministerraad, daarom de onafhankelijke evaluatiecommissie op de Wiv 2017 ingesteld. Onderdeel van de wetsevaluatie is het onderzoeken van het effect van de Wiv 2017 op het vestigingsklimaat in Nederland. Dit onderzoek moet antwoord geven op de vraag: *Welke effecten heeft de Wiv 2017 sinds de volledige inwerkingtreding tot dusver gehad op het vestigingsklimaat in Nederland?*

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is gekozen om via vier verschillende invalshoeken te bepalen of er door de inwerkingtreding van de Wiv 2017 een effect waarneembaar is op het vestigingsklimaat. De invalshoeken die in het onderzoek zijn toegepast zijn:

1. Literatuurstudie waarin bekeken is wat de positie is van Nederland in de afgelopen jaren t.o.v. andere landen in de wereld. In dit onderzoek is gekozen voor factoren die door de inwerkingtreding van de Wiv 2017 beïnvloed zouden kunnen zijn. Het zijn factoren zoals *infrastructuur, innovatie en governance* die voor telecom/tech bedrijven belangrijk zijn voor de vestiging in een land. Binnen de factor *governance* zijn elementen als politieke en bestuurlijke stabiliteit relevant maar ook de invloed van wet- en regelgeving.
2. Onderzoek naar de ontwikkeling van bedrijven in de telecomsectoren in Nederland op basis van de statistieken van openbare bronnen als het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Gekozen is voor relevante sectoren in de ICT – telecommunicatiesector (SBI-codes: 61, 611, 612, 613, 62, 63, 631). Voorgaande sectoren zijn gekozen omdat vanwege de mogelijke raakvlakken met de nieuwe bevoegdheden uit de Wiv 2017. Een mogelijke afwijking (daling of stijging) in de cijfers kan een indicatie zijn van vestiging/investeringen in Nederland. Daarnaast is gekeken naar het aantal registraties bij de Autoriteit Consument en Markt (ACM) en het aantal actieve operatorcodes die zijn uitgegeven door vereniging COIN.
3. Interviews met de relevante stakeholders binnen de overheid die onder meer tot doel hebben om Nederland de “Digital gateway to Europe” te maken. Het betreft hier de overheidspartijen The Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) en het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Het zijn de partijen in Nederland waar bedrijven/organisaties vragen zullen stellen en informatie willen ophalen over het vestigingsklimaat in het algemeen, en daarbinnen mogelijk ook de bevoegdheden uit de Wiv 2017. Beide organisaties hebben input gegeven aan het onderzoek.
4. Tot slot zijn interviews gevoerd met diverse IT/telecom-gerelateerde brancheverenigingen (o.a. de hostingpartijen, infrastructurele organisaties) en bedrijven die betrokken zijn geweest bij de consultatie op het wetvoorstel Wiv 2017. Doel van deze interviews was het ophalen van informatie of bedrijven in Nederland of het buitenland andere strategische keuzes / investeringen hebben gemaakt vanwege de bevoegdheden in de Wiv 2017. In totaal zijn tijdens het onderzoek 13 organisaties in de sectoren telecomoperators, internetexchanges, datacenters, technologiebedrijven en netwerkbeheerders benaderd. In totaal hebben 5 van de 13 benaderde organisaties aangegeven mee te willen doen aan het onderzoek. De overige

partijen wilden niet meedoen of hebben aangegeven geen tijd te hebben om input te leveren aan het onderzoek.

Iedere invalshoek geeft een indicatie van het vestigingsklimaat en mogelijke effecten die de inwerkingtreding van de Wiv 2017 daarop had. De bevindingen per invalshoek zijn als volgt:

1. **Literatuurstudie:** Nederland scoort internationaal hoog op ranglijsten die zien op het vestigingsklimaat, digitalisering en rechtsorde. Nederland laat tussen de jaren 2016 en 2019 een zeer stabiel beeld zien. In geen van de ranglijsten zijn noemenswaardige verschuivingen waargenomen die door inwerkingtreding van de Wiv 2017 verklaard zouden kunnen worden.
2. **Statistiek:** In de analyse van CBS-cijfers zijn geen directe effecten van de inwerkingtreding van de Wiv 2017 waargenomen. Kijkt men naar de gehele ICT – telecommunicatiesector, dan zien we een groei van het aantal bedrijven, met name in de sector IT-dienstverlening. Ook in de rapportages van de ACM en vereniging COIN zien we een stijging in het aantal organisaties actief in de telecommunicatiesector.
3. **Interviews:** De vertegenwoordigers van de overheid, de sector/branche en het bedrijfsleven hebben in de interviews aangegeven geen kennis te hebben van effecten als gevolg van de inwerkingtreding van de Wiv 2017. De mogelijkheid bestaat dat hier een bepaalde vorm van *survivorship bias* in voorkomt, namelijk dat mogelijk alleen de partijen die geen effecten hebben ondervonden van de inwerkingtreding van de Wiv 2017 mee hebben willen werken aan de evaluatie. Deelnemende partijen geven aan dat vooral andere factoren een aanzienlijke rol spelen in hun keuzes. Hierbij moet gedacht worden aan bijvoorbeeld het wegvallen van het US Privacy Shield en de inwerkingtreding van de US CLOUD act. Ook de GDPR/AVG zorgt nog voor zorgen bij bedrijven, aangezien men niet zeker is of men de strikte privacy-eisen kan naleven. De Wiv 2017 heeft ook voor enkele voorzichtige positieve opmerkingen in de interviews gezorgd. De extra waarborgen, waaronder de invoering van de TIB en de verhoogde transparantie, worden genoemd als verbeteringen ten opzichte van het originele wetsvoorstel en de inlichtingenwet uit 2002 en kunnen mogelijk een positief effect hebben (gehad) op het vestigingsklimaat.

Binnen de verschillende invalshoeken van het onderzoek geen directe argumenten zijn gevonden om te onderbouwen dat de inwerkingtreding van de Wiv 2017 enig negatief effect heeft gehad op het vestigingsklimaat in Nederland. Diverse organisaties en bedrijven prijzen de werkwijze ten tijde van de consultatie en besprekingen van het wetsvoorstel. Men omschrijft dit als voorbeeld hoe het in andere wetgevingstrajecten ook zou moeten verlopen. Aangegeven is ook dat de extra waarborgen en transparantie van bijvoorbeeld de TIB mogelijk een positief effect hebben op het vestigingsklimaat. Met de transparante werkwijze kan Nederland zich onderscheiden van andere landen ten aanzien van de inzet van bevoegdheden door inlichtingen- en veiligheidsdiensten en het toezicht op die inzet.

INHOUDSOPGAVE

Managementsamenvatting	3
Inhoudsopgave	5
1 Inleiding	6
1.1 Achtergrond	6
1.2 Vraagstelling	6
1.3 Doel van dit document	7
1.4 Onderzoeksopzet	7
2 Vestigingsklimaat & de Wiv 2017 (literatuurstudie)	9
2.1 Definitie vestigingsklimaat	9
2.2 Rol vestigingsklimaat voor IT/telecom-sectoren in relatie tot de Wiv 2017	10
2.3 Tussenconclusie	12
3 Analyse STATISTIEKEN	14
3.1 Tussenconclusie	18
4 Interviews	19
4.1 Inleiding	19
4.2 Interviews overheidsorganisaties	19
4.3 Interviews brancheverenigingen	20
4.4 Interviews bedrijven & organisaties	22
4.5 Tussenconclusie	23
5 Conclusie	24

1 INLEIDING

1.1 Achtergrond

Op 1 mei 2018 is de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (hierna: Wiv 2017) in werking getreden. In het regeerakkoord (Rutte III) is opgenomen om de Wiv 2017 na twee jaar te evalueren. Op 1 mei 2020 is, na akkoord van de ministerraad, daarom de onafhankelijke evaluatiecommissie op de Wiv 2017 ingesteld. Onderdeel van de wetsevaluatie is het onderzoeken van het effect van de Wiv 2017 op het vestigingsklimaat in Nederland. Dit onderwerp komt voort uit de motie ingediend door Kamerlid Verhoeven (D66) van 8 februari 2017 en is opgenomen in de opdracht van de evaluatiecommissie.

In de nieuwe Wiv 2017 zijn ten opzichte van de oude Wiv2002 nieuwe bevoegdheden geïntroduceerd. Het betreft hier bijvoorbeeld een bevoegdheid als de onderzoeksopdrachtgerichte interceptie (OOG). Naast de extra bevoegdheden zijn in de Wiv 2017 ook extra waarborgen opgenomen zoals de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB). Voor een volledig overzicht van de nieuwe bevoegdheden en waarborgen in de Wiv 2017 verwijzen we naar de documentatie behorende bij de evaluatie.

1.2 Vraagstelling

De evaluatiecommissie heeft Verdonck Klooster & Associates (VKA) gevraagd om een voorstel te doen waarmee invulling wordt gegeven aan het verzoek uit de motie van Kamerlid Verhoeven.

Uit het onderzoek moet een antwoord komen op de vraag:

Welke effecten heeft de Wiv 2017 sinds de volledige inwerkingtreding tot dusver gehad op het vestigingsklimaat in Nederland?

De evaluatiecommissie heeft in haar opdrachtbeschrijving een aantal sub-vragen als voorbeeld opgenomen.¹

- Hoe wordt het begrip 'vestigingsklimaat' gedefinieerd en hoe kunnen effecten op het vestigingsklimaat in Nederland worden gemeten?
- Hoe kunnen de effecten van de nieuwe regels uit de Wiv 2017 op het vestigingsklimaat specifiek worden geïsoleerd?
- Wat kan er vastgesteld worden over de effecten van de Wiv 2017 op het vestigingsklimaat?

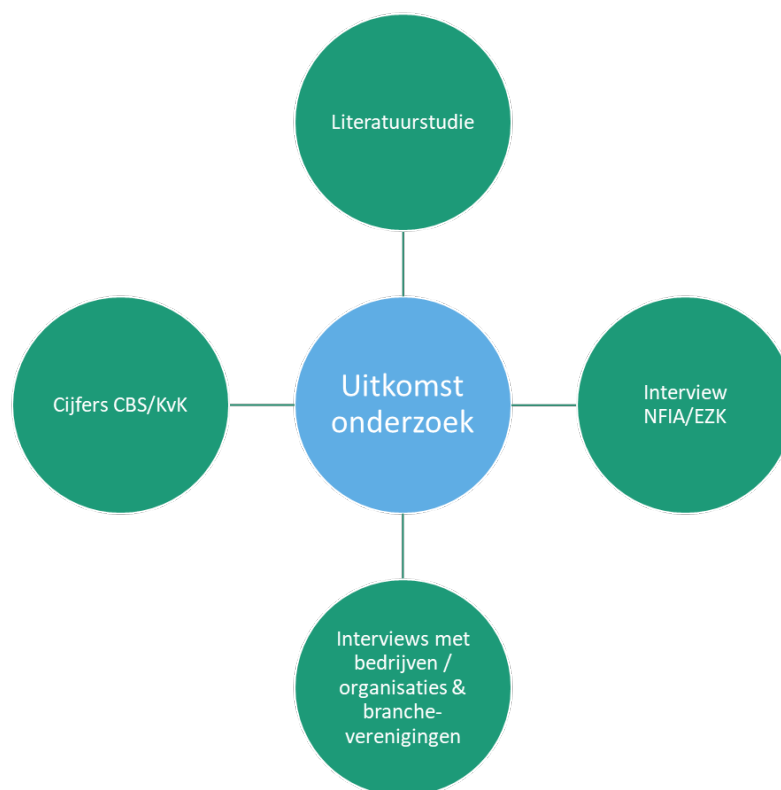
¹ De commissie geeft aan dat deze sub-vragen geen vereiste zijn voor het onderzoek. Wel illustreren de geschetste sub-vragen koers en richting die een bijdrage kunnen leveren bij de beantwoording van de hoofdvraag.

1.3 Doel van dit document

Dit onderzoek maakt onderdeel uit van de taakstelling die de evaluatiecommissie Wiv 2017 heeft gekregen ten aanzien van evaluatie van de Wiv 2017. Het document dient inzicht te geven in de mogelijke effecten op het vestigingsklimaat veroorzaakt door de inwerkingtreding van de Wiv 2017. Het rapport is geschreven voor de evaluatiecommissie Wiv 2017.

1.4 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is gebaseerd op vier verschillende invalshoeken om inzicht te verkrijgen in de effecten van de inwerkingtreding van de Wiv 2017 op het vestigingsklimaat in Nederland.

De invalshoeken die in het onderzoek zijn toegepast zijn:

- 1. Literatuurstudie:** In de literatuurstudie is bekeken wat de positie is van Nederland in de afgelopen jaren t.o.v. andere landen in de wereld. In dit onderzoek is gekozen voor factoren die door de inwerkingtreding van de Wiv 2017 beïnvloed zouden kunnen zijn. Het zijn factoren zoals *infrastructuur*, *innovatie* en *governance* die voor telecom/tech bedrijven belangrijk zijn voor de vestiging in een land. Binnen de factor Governance zijn elementen als politieke en bestuurlijke stabiliteit relevant maar ook de invloed van wet- en regelgeving.
- 2. Statistiek:** Via de statistieken afkomstig van openbare bronnen bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) kijken we naar de ontwikkeling van relevante sectoren in de ICT – telecommunicatiesector (SBI-codes: 61, 611, 612, 613, 62, 63, 631). Voorgaande sectoren zijn gekozen omdat vanwege het technische karakter van de aangeboden diensten de

sector sneller in aanraking kan komen met de nieuwe bevoegdheden uit de Wiv 2017. Waarbij een mogelijke afwijking (daling of stijging) in de cijfers een indicatie kan zijn voor afwegingen t.a.v. vestiging/investeringen in Nederland.

3. **Interviews met overheidspartijen:** stakeholders binnen de overheid die tot doel hebben om Nederland de “Digital gateway to Europe” te maken zijn geïnterviewd. Het betreft hier de overheidspartijen The Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) & Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Het zijn de partijen in Nederland waar bedrijven/organisaties vragen zullen stellen en informatie willen ophalen over het vestigingsklimaat in het algemeen, en daarbinnen mogelijk ook de bevoegdheden uit de Wiv 2017. Beide organisaties hebben input gegeven aan het onderzoek.
4. **Interviews met bedrijven/organisaties en brancheverenigingen:** doel van deze interviews is om na te gaan of de geïnterviewde bedrijven andere strategische keuzes / investeringen hebben gemaakt vanwege de bevoegdheden uit de Wiv 2017. Eveneens is gevraagd hoe de organisaties tegen de huidige Wiv 2017 kijken na de inwerkingtreding en wat het beeld is van de huidige inzet van bevoegdheden.

2 VESTIGINGSKLIMAAT & DE WIV 2017 (LITERATUURSTUDIE)

2.1 Definitie vestigingsklimaat

Voor wetsvoorstellen wordt in veel gevallen een Bedrijfseffectentoets (BET) uitgevoerd. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de elementen die bij toenmalige BET ook zijn gebruikt als onderbouwing van het wetsvoorstel en het in kaart brengen van de mogelijke effecten op het vestigingsklimaat. Ten tijde van de BET kon tot het jaar 2016 worden gekeken naar de internationale positie van Nederland op diverse factoren die een rol spelen bij het vestigingsklimaat. In dit onderzoek kijken we naar de ontwikkeling van Nederland, in de jaren 2016-2019, op dezelfde aspecten als in de BET. Hiermee kunnen we globaal beoordelen of er effecten zijn waar te nemen die mogelijk veroorzaakt kunnen zijn door de Wiv 2017.

De definitie vestigingsklimaat is een complex begrip en met vele mogelijke invullingen of interpretaties. De definitie die we in dit onderzoek hanteren is:

Het vestigingsklimaat van een land beschrijft de mate van aantrekkelijkheid voor organisaties om zich te vestigen of te investeren in dat land. Het vestigingsklimaat van een land wordt meestal relatief beschreven ten opzichte van andere landen.

Elementen die men vaak bij deze invulling ziet terugkomen zijn het politiek en juridisch systeem, de relaties met andere landen en het de ontwikkeling van de telecommunicatie-, transport- en logistieke infrastructuur. Het The Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) definieert het begrip 'vestigingsklimaat' als de optelsom van een zevental locatiefactoren², zijnde:

1. Infrastructuur;
2. Arbeid;
3. Fiscaliteit;
4. Quality of life;
5. Governance;
6. Locatie en ligging; en
7. Innovatie.

Vanuit het object van onderzoek, de Wiv 2017, zien we een mogelijke relatie met 3 van deze locatiefactoren, namelijk *infrastructuur, innovatie en governance*. Elk van deze locatiefactoren is opgedeeld in een aantal subfactoren.³

Infrastructuur: Naast de fysieke infrastructuur zoals wegen en openbaar vervoer valt onder infrastructuur ook de (digitale) informatie-infrastructuur, onderdelen waar Nederland mondiaal gezien bovengemiddeld hoog op scoort. Nederland speelt in de digitale infrastructuur een belangrijke rol en dit wordt als extra groeipotentie gezien. Nederland wordt beschreven als de 'Digital gateway to Europe'. Dit komt door de sterke digitale infrastructuur vanwege o.a. de grote

---

² The Netherlands Foreign Investment Agency, 'Monitor Vestigingsklimaat voorjaar 2017', Den Haag, 2017

³ Voor een verdere uitwerking van de subfactoren zie: NFIA, 'Monitor Vestigingsklimaat voorjaar 2017'.

hoeveelheid datacenters, internetknooppunten en de hoge mate van connectiviteit in heel het land. Nederland is daarom interessant voor (internationale) bedrijven en organisaties om zich te vestigen. Van onze contacten bij het NFIA begrijpen we dat deze sterke digitale infrastructuur een belangrijke rol speelt voor het aantrekken van buitenlandse ondernemingen en investeerders. De inzet van nieuwe bevoegdheden uit de Wiv 2017 kan invloed hebben op deze positie.

Governance en Innovatie: Van de locatiefactor *governance* zijn relevante subfactoren: administratieve lasten en politieke- en economische stabiliteit. Voor bedrijven is het essentieel dat administratieve lasten zo laag mogelijk zijn. Het voldoen aan eisen in wet- regelgeving, zoals bijvoorbeeld de Telecommunicatiewet, maar ook aan de eisen uit de Wiv 2017, kunnen meewegen bij een besluit tot vestigen/investeren in een land.

Wat betreft innovatie is vooral de subfactor bescherming van intellectuele eigendom van belang omdat de inlichtingen- en veiligheidsdiensten ook een rol spelen in het beschermen van intellectuele eigendommen.

2.2 Rol vestigingsklimaat voor IT/telecom-sectoren in relatie tot de Wiv 2017

Op internationale ranglijsten van aantrekkelijkheid van vestigingsklimaat scoort Nederland consistent hoog. In het Global Competitiveness Report, een jaarlijkse publicatie van het World Economic Forum, heeft Nederland sinds 2016 de volgende posities bekleed:

GLOBAL COMPETITIVENESS REPORT - NEDERLAND

JAAR	RANG
2016-2017 ⁴	4
2017-2018 ⁵	4
2018 ⁶	6
2019 ⁷	4

Opgemerkt moet worden dat de uitschieter naar de zesde plaats in 2018 niet zo zeer te wijten was aan een verslechterde score van Nederland, maar aan een verbeterde positie van Zwitserland, Japan en Duitsland.

In de Bedrijfseffectentoets (BET) op het oorspronkelijke wetsvoorstel is een mogelijk positief effect van de Wiv 2017 benoemd. Het gaat hier om een verbeterde bescherming van intellectueel eigendommen. Inlichtingen- en veiligheidsdiensten spelen namelijk een rol bij het voorkomen van digitale spionage. In de Global Competitiveness Report is de bescherming van intellectueel eigendom één van de gemeten onderdelen. Hierin is Nederland sinds de rapportage van 2017-2018 jaarlijks gestegen, zoals in onderstaande tabel wordt weergegeven. Hierbij moet opgemerkt

⁴ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Index 2016-2017 edition'

⁵ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Index 2017-2018 edition'

⁶ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Report 2018'

⁷ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Report 2019'

worden dat de invoering van de Wiv 2017 niet de enige factor is die meespeelt in het bepalen van de Nederlandse positie omtrent de bescherming van intellectueel eigendom. De mate waarin de Wiv 2017 hierbij een rol heeft gespeeld kon niet worden achterhaald.

**GLOBAL COMPETITIVENESS REPORT: INTELLECTUAL
PROPERTY PROTECTION - NEDERLAND**

JAAR	RANG
2016-2017 ⁸	5
2017-2018 ⁹	6
2018 ¹⁰	5
2019 ¹¹	4

Ten aanzien van administratieve lasten scoort Nederland onder gemiddeld in de Monitor Vestigingsklimaat voorjaar 2017.¹² Hierbij scoren vijf van de zeven landen die in het onderzoek zijn meegenomen hoger dan Nederland.

ADMINISTRATIEVE LASTEN	SCORES T.O.V. NEDERLAND. NL = 100
CONCURRENTEN GEMIDDELD	101.4
TOP LAND (ZWITSERLAND)	120.0

De invoering van de Wiv 2017 heeft administratieve lasten met zich meegebracht. Vanuit de BET nemen we mee dat het netto-effect hiervan minimaal blijft, aangezien de kosten van aanbieders die in aanraking komen bevoegdheden uit de Wiv 2017 worden gecompenseerd door de Rijksoverheid voor die kosten die met die bevoegdheden samenhangen. Dit geldt eveneens voor de inhoudelijke nalevingskosten.

Het Nederlandse rechtsbestel scoort als geheel hoog op internationale ranglijsten. Op de Rule of Law Index 2020, een jaarlijkse publicatie van de World Justice Project, scoort Nederland voor het vijfde jaar op rij de vijfde plaats van de 128 onderzochte landen, recht achter de Scandinavische landen.¹³ Naar verwachting heeft de invoering van de Wiv 2017 als individuele wet geen groot effect op deze positie, zeker gezien het feit dat Nederland in het bijzonder goed scoort op het gebied van overheidstransparantie.

Ook op de Digital Economy and Society Index (DESI), een ranglijst van Europese landen op het gebied van digital performance en digital competitiveness, scoort Nederland goed. Sinds 2017

⁸ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Index 2016-2017 edition'

⁹ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Index 2017-2018 edition'

¹⁰ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Report 2018'

¹¹ World Economic Forum, 'Global Competitiveness Report 2019'

¹² The Netherlands Foreign Investment Agency, 'Monitor Vestigingsklimaat voorjaar 2017', Den Haag, 2017

¹³ Pijnappels, K. (2020, 12 maart), 'Nederlandse rechtsstaat stabiel op wereldranglijst'. Opgehaald van: <https://www.advocatenblad.nl/2020/03/12/nederlandse-rechtsstaat-stabiel-op-wereldranglijst/>

staat Nederland daar op de 4^e plaats, na de Scandinavische landen.¹⁴ Primair scoort Nederland goed op digitale connectiviteit en de ICT-infrastructuur.

DIGITAL ECONOMY AND SOCIETY INDEX NEDERLAND

2016	2
2017	4
2018	4
2019	3
2020	4

Onderdeel van de ICT-infrastructuur zijn de datacenters. Sinds 2018 wordt een groei in de oppervlakte van datacenters gezien tussen de 15% en 20%.¹⁵ Wel wordt aangegeven dat veranderingen in nationale en Europese wet- en regelgeving een uitdaging vormt voor de datacenters, waarbij in 2019 12% dit als uitdaging ziet ten opzichte van 27% in 2020. Deze zorgen komen echter vooral op vanwege regionaal vestigingsbeleid.¹⁶ Hoewel de groei mogelijk groter zou zijn geweest in afwezigheid van de Wiv 2017 heeft het in de BET gevreesde negatieve effect op het vestigingsklimaat zich niet geuit in het afnemen of stabiliseren van de omvang van datacenters.

Ter validatie hebben we in dit onderzoek ook naar de cijfers van het Amsterdamse internet knooppunt gekeken. Hoewel er bij de AMS-IX een lichte daling te zien is in het aantal verbonden netwerken (peers): 900+ in 2017 ten opzichte van 875+ in 2019. Zien we de laatste jaren wel een grote groei op het totale jaarlijkse volume als op de gegevensdoorvoerpieken. Ter vergelijking zijn ook de gegevensdoorvoerpieken van het Deutsche Commercial Internet Exchange (DE-CIX) in de tabel opgenomen.

JAAR	AMS-IX		DE-CIX
	Total yearly traffic volume	Peak traffic	Peak traffic
2017	13,45 Exabytes (EB)	5.5 Tbit/s	6,027 Tbit/s
2018	14.12 EB	6,3 Tbit/s	6,79 Tbit/s
2019	16.92 EB	7 Tbit/s	8,1 Tbit/s
2020	n/a	8,1 Tbit/s	9,1 Tbit/s

2.3 Tussenconclusie

Nederland scoort in alle aspecten hoog op de internationale ranglijsten omtrent het vestigingsklimaat, digitalisering en de rechtsorde. Nederland vertoont over de jaren heen een zeer stabiel beeld, zonder noemenswaardige verschuivingen. Binnen deze invalshoeken van het

¹⁴ Europese Commissie, 'Digital Economy and Society Index 2020 The Netherlands'

¹⁵ Dutch Data Center Association (2020), 'State of the Dutch Data Centers'

¹⁶ Dutch Data Center Association (2020), 'State of the Dutch Data Centers'

onderzoek is geen directe aanleiding gevonden om te veronderstellen dat de inwerkingtreding van de Wiv 2017 effect heeft gehad op het vestigingsklimaat in Nederland.

3 ANALYSE STATISTIEKEN

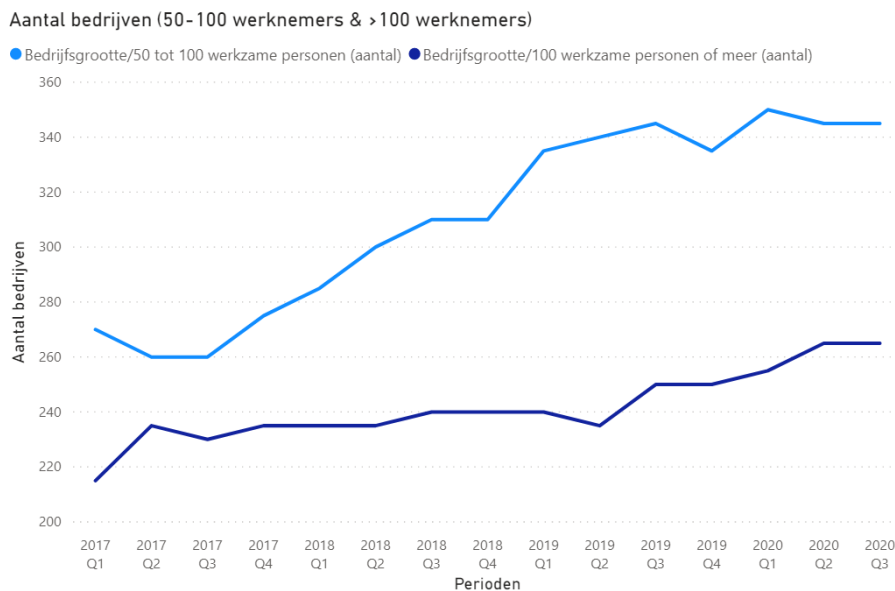
In het onderzoek heeft VKA ook een (trend)analyse gedaan op basis van de statline CBS-cijfers. Hierin kan worden afgeleid wat de groei/daalcijfers zijn van relevante sectoren in de ICT - telecommunicatiesector (o.a. SBI-codes: 61, 611, 612, 613, 62, 63, 631).

In deze sectoren kunnen mogelijk cijfermatige indicaties/trends worden waargenomen die door de komst van de Wiv 2017 en de nieuwe bevoegdheden zijn veroorzaakt.

In onderstaande figuren zijn de volgende SBI-codes afgebeeld:

- 611 – Draadgebonden telecommunicatie
- 612 – Draadloze telecommunicatie
- 613 – Telecommunicatie via satelliet
- 62 – IT-dienstverlening
- 631 – Gegevensverwerking e.d.; web portals

Sinds 2017 is er een duidelijke groei zichtbaar in het aantal bedrijven met minimaal 50 werknemers voor de geselecteerde sectoren Telecommunicatie, IT-dienstverlening en Gegevensverwerking.

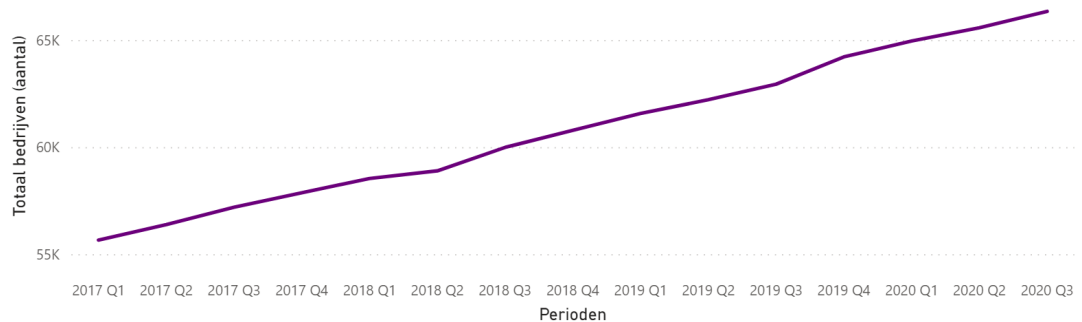

Figuur 1. Aantal bedrijven Telecom, IT en Gegevensverwerking (50-100 & >100 werknemers). SBI-codes 611, 612, 613, 62, 631. Bron: CBS Statline. Analyse: VKA. (Noot: peildatum steeds per 1^e dag van het kwartaal)

Deze groei is echter vooral te danken aan de groei binnen SBI-code 62 – IT-dienstverlening. Hieronder is duidelijk te zien dat deze sector een continue groei heeft doorgemaakt.

Totaal bedrijven (aantal) by Perioden and Bedrijfstakken/branches SBI 2008

Bedrijfstakken/branches SBI 2008 ● 62 IT-dienstverlening

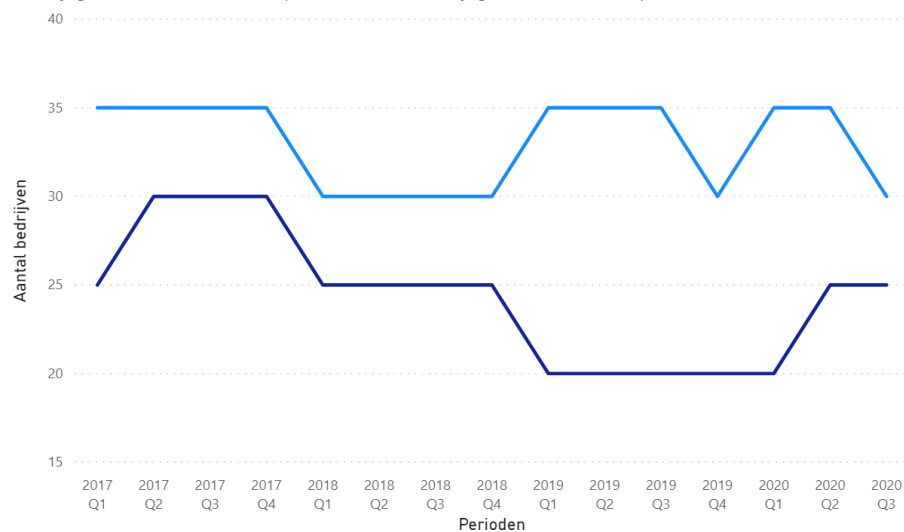
Figuur 2. Totaal aantal bedrijven per periode. SBI-code 62.

Bron: CBS Statline. Analyse: VKA.

Wordt SBI-code 62 (IT-dienstverlening) uitgesloten uit de analyse, dan verschuift het beeld van figuur 1 aanzienlijk, zoals in de volgende figuur wordt weergegeven.¹⁷

Aantal bedrijven (50-100 werknemers & >100 werknemers)

● Bedrijfsomvang/50 tot 100 werknemers (aantal) ● Bedrijfsomvang/100 werknemers of meer (aantal)

Figuur 3. Aantal bedrijven Telecom en Gegevensverwerking (50-100 werknemers & >100 werknemers). SBI-codes 611, 612, 613, 631. Bron: CBS Statline. Analyse: VKA.

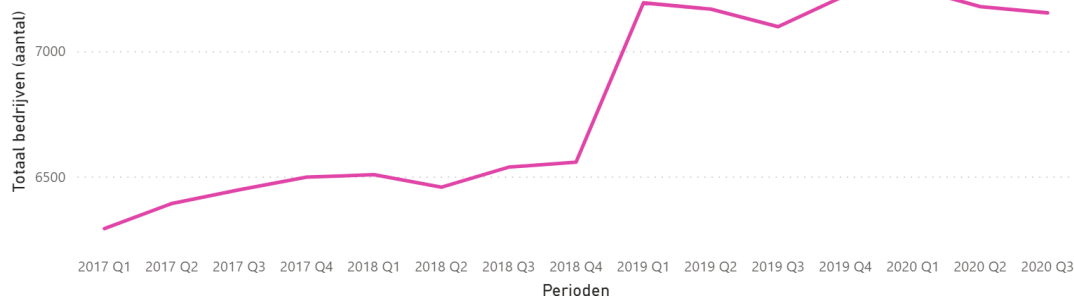
Daar waar SBI-code 62 (IT-dienstverlening) een stabiel en stijgend beeld laat zien, is in de overige onderzochte bedrijfstakken een vrij abrupte daling te zien tussen Q4 2018 en Q1 2019. Wanneer we daarbinnen de specifieke deelsectoren analyseren, zien we twee verschillende ontwikkelingen: een positieve ontwikkeling van het aantal bedrijven in deelsector 631 Gegevensverwerking e.d.;

¹⁷ De CBS Statline-cijfers worden afgerond op 5, waardoor de grafiek wat grotere sprongen maakt.

web portals (zie figuur 4 hier direct onder), en een daling in de deelsectoren 611 – Draadgebonden telecommunicatie, 612 – Draadloze telecommunicatie en 613 – Telecommunicatie via satelliet, zoals afgebeeld in figuur 5.

Totaal bedrijven (aantal) by Perioden and Bedrijfstakken/branches SBI 2008

Bedrijfstakken/branches SBI 2008 ● 631 Gegevensverwerking e.d.; webportals

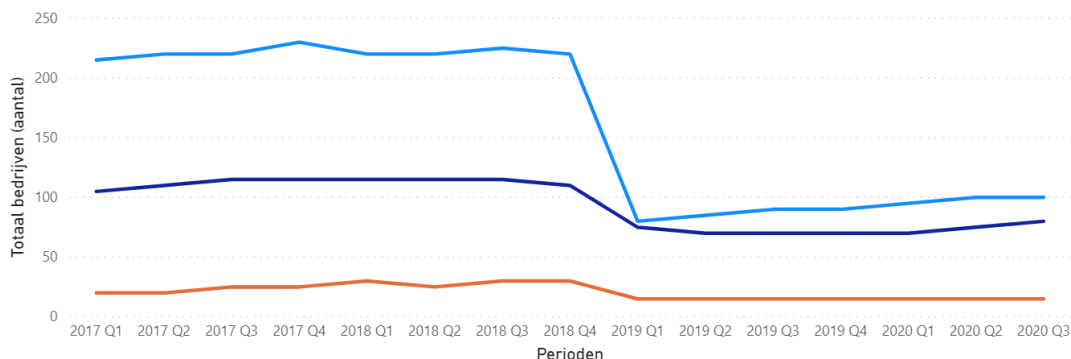

Figuur 4. Totaal aantal bedrijven per periode. SBI-code 631.

Bron: CBS Statline. Analyse: VKA.

Totaal bedrijven (aantal) by Perioden and Bedrijfstakken/branches SBI 2008

Bedrijfstakken/branches SBI 2008 ● 611 Draadgebonden telecommunicatie ● 612 Draadloze telecommunicatie ● 613 Telecommunicatie via satelliet

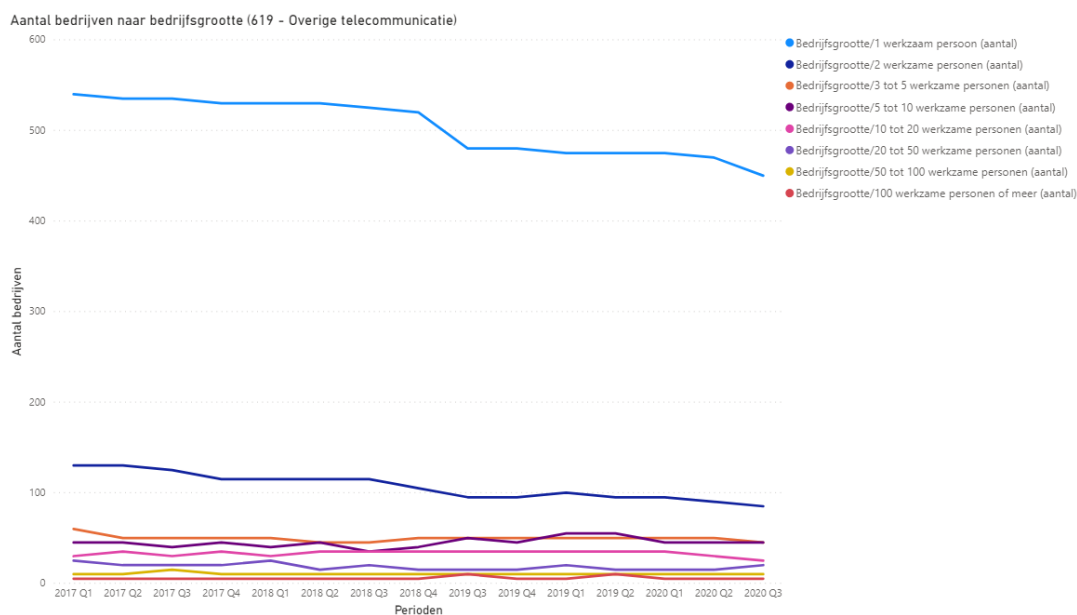

Figuur 5. Totaal aantal bedrijven per periode. SBI-code 611, 612, 613.

Bron: CBS Statline. Analyse: VKA.

Een opvallende daling (circa 80 bedrijven) binnen deze sectoren, zien we in de periode tussen Q4 2018 en Q1 2019 bij bedrijven die zijn ingedeeld in de bedrijfssector *draadgebonden telecommunicatie met slechts 1 werknemer*. Gevraagd om een reactie geeft het CBS aan dat deze daling te verklaren is doordat er op een aantal SBI-codes onderhoud heeft plaatsgevonden door de Kamer van Koophandel (KvK). Het overgrote deel van de daling is ontstaan doordat bedrijven van SBI-code 611 nu zijn ingedeeld in SBI-code 619 – Overige telecommunicatie. Zoals uit onderstaande figuur blijkt is er in SBI-code 619 ook een lichte daling te zien binnen de eenmansbedrijven. Dit is omdat er ook vanuit SBI-code 619 een aantal bedrijven zijn verplaatst naar SBI-code 62 – IT-dienstverlening en naar SBI-code 631 – Gegevensverwerking e.d.; webportals. De sprong in figuur 4 is (SBI-code 631 – Gegevensverwerking e.d) is daarmee ook goed te verklaren.

Figuur 6. Totaal aantal bedrijven per periode. SBI-code 619.

Bron: CBS-Statline. Analyse: VKA.

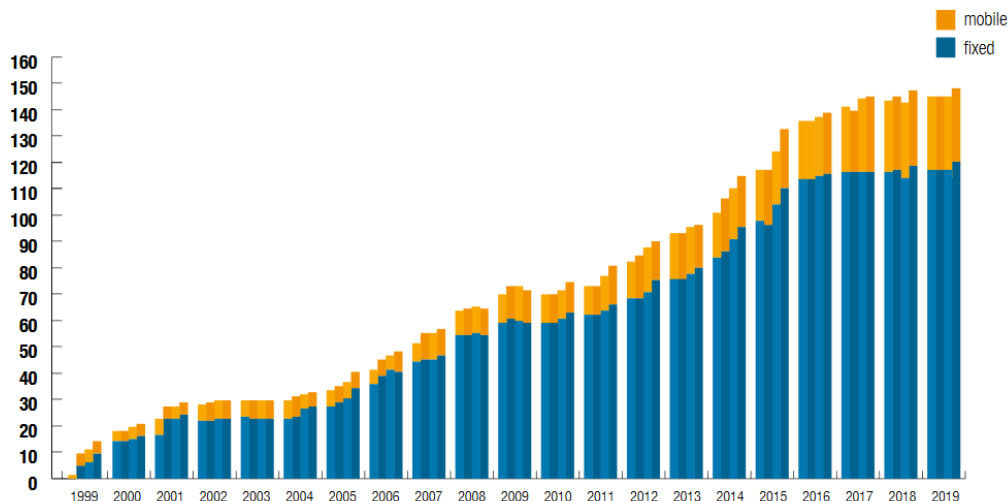
Nu de verschuivingen in de geselecteerde sectoren hebben kunnen duiden, blijft de conclusie dat, in de onderzochte periode, met name het aantal bedrijven in de sector 62 (IT-dienstverlening) is gestegen en dat het aantal bedrijven in de andere geselecteerde (telecom)sectoren relatief stabiel is. Deze trends zijn gevalideerd bij de vereniging COIN.¹⁸ De vereniging COIN ziet de laatste jaren een lichte stijging in het aantal actieve operatorcodes die zijn uitgegeven.¹⁹ De gegevens vanuit COIN zijn in grafiekvorm hieronder weergegeven en laten een lichte groei zien.²⁰

¹⁸ Vereniging COIN is een samenwerking van Nederlandse aanbieders van elektronische communicatiediensten en -netwerken.

¹⁹ Elke telecoaanbieder die lid is van vereniging COIN krijgt een operatorcode toegewezen. Aan het aantal operatorcodes kan afgeleid worden hoeveel telecoaanbieders aangesloten zijn bij vereniging COIN.

²⁰ Vereniging COIN, 'Meer dan nummers, Jaarverslag 2019'

Aantal actieve COIN operatorcodes in Nederland

Figuur 7. Aantal actieve COIN-operatorcodes in Nederland.

Bron: Vereniging COIN, 'Meer dan nummers, Jaarverslag 2019'.

Alle telecomaanbieders in Nederland moeten zich registreren bij de Autoriteit Consument en Markt (ACM). Ter validatie van de trends is ook contact gezocht met de ACM. Bij de ACM is een duidelijke stijging te zien in het aantal bedrijven dat actief is op de telecommarkt in de periode 2016-2020. Onderstaand een tabel waarin een vergelijking is gemaakt tussen het aantal in 2016 bij de ACM geregistreerde aanbieders en het aantal in 2020.

	2016	2020
AANBIEDER VAN EEN OPENBAAR ELEKTRONISCH COMMUNICATIENETWERK	834	789
AANBIEDER VAN EEN OPENBARE ELEKTRISCHE COMMUNICATIEDIENST	880	1332
AANBIEDER VAN BIJBEHORENDE FACILITEITEN	42	130
AANBIEDER VAN OPENBARE ELEKTRONISCHE COMMUNICATIEACTIVITEITEN	5	n/a
EINDTOTAAL	1761	2251
UNIEKE RELATIES	1251	1500

Alhoewel er verschillen bestaan in de aard van de registratie tussen het CBS, de ACM en COIN zien we een stijging in het aantal bedrijven dat actief is binnen de ICT – telecommunicatiesector.

3.1 Tussenconclusie

In de analyse van CBS-cijfers zijn geen directe effecten van de inwerkingtreding van de Wiv 2017 waargenomen. Kijkt men naar de gehele ICT – telecommunicatiesector, dan zien we een groei van het aantal bedrijven, met name in de sector IT-dienstverlening. Ook in de rapportages van de ACM en vereniging COIN zien we een stijging in het aantal organisaties actief in de telecommunicatiesector.

4 INTERVIEWS

4.1 Inleiding

In dit gedeelte van het onderzoek zijn 2 overheidsorganisaties en 13 bedrijven/brancheverenigingen benaderd. De twee overheidsorganisaties hebben beiden input gegeven aan het onderzoek. Van de 13 bedrijven/brancheverenigingen heeft een groot gedeelte aangegeven niet te willen meewerken aan het onderzoek of geen tijd beschikbaar te stellen om input te geven. In totaal zijn daarmee 5 organisaties/bedrijven gesproken. De brancheverenigingen zoals DINL en NLdigital hebben de vragen eerst ter consultatie bij hun leden neergelegd om tijdens het interview een zo goed beeld te kunnen schetsen van de mogelijke effecten van de Wiv 2017 op het vestigingsklimaat. De vragenlijst is als bijlage bij dit rapport gevoegd.

4.2 Interviews overheidsorganisaties

Via interviews met the Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) en de relevantie directie binnen het Ministerie van EZK hebben we geprobeerd signalen op te halen die het NFIA en het Ministerie van EZK de afgelopen twee jaar hebben ontvangen en die mogelijk aan de Wiv 2017 gerelateerd kunnen zijn. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om bedrijven/organisaties die NFIA of EZK hebben benaderd over het vestigen/investeren in Nederland in relatie tot de inwerkingtreding van de Wiv 2017.

4.2.1 The Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) & Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Op 14 september 2020 heeft VKA een interview gehouden met het NFIA. Tijdens het interview is gesproken met de medewerker die contacten heeft met reeds gevestigde bedrijven, maar ook met bedrijven in de branches: datacenters, telecom, new tech en energieproducenten/leveranciers die vestiging in Nederland overwegen. De verantwoordelijke binnen het NFIA is eveneens direct betrokken geweest bij de consultatie van de Wiv 2017 en was aangesloten bij de gesprekken die in het kader van de Wiv 2017 zijn gevoerd met verschillende (buitenlandse) bedrijven en organisaties.

Het NFIA geeft aan dat, voor zover bekend, de inwerkingtreding van de Wiv 2017 geen impact lijkt te hebben gehad op het vestigingsklimaat in Nederland. Het NFIA heeft geen aan Wiv 2017 gerelateerde vragen gekregen vanuit bedrijven die zich in Nederland zouden willen vestigen. Het NFIA geeft daarbij aan dat de keuze om in Nederland te vestigen wordt bepaald door vele factoren en dat de Wiv 2017 in vergelijking met andere omliggende landen niet als “vervelend” kan worden beschouwd. Voorbeeld van factoren die bij het plaatsen of vestigen van datacenters in Nederland meewegen voor bedrijven zijn met name gebaseerd op: de leveringszekerheid van stroom, hoeveelheid beschikbare groene stroom, aanwezigheid van digitale infrastructuur, aanwezig locaties inclusief aanwijzing in bestemmingsplannen (ruimtelijke plannen). Voorgaande factoren wegen in beginsel voor bedrijven zwaar mee.

Op het moment dat het wetsvoorstel Wiv 2017 werd geschreven kwamen er bij het NFIA diverse signalen binnen vanuit organisaties en bedrijven omdat er met het wetsvoorstel mogelijk bevoegdheden werden gecreëerd (o.a. OOG-interceptie) waar de bedrijven en organisaties minder grip op zouden hebben. De bevoegdheden waren voor hen onduidelijk en de reikwijdte van een mogelijke inzet onbekend. Dit zorgde voor vele reacties op het toenmalige wetsvoorstel. Voor met name organisaties uit bijvoorbeeld de Verenigde Staten is het onduidelijk wat voor effecten wetsvoorstellen zoals de Wiv 2017 op een organisatie kunnen hebben. Soms ontstaat daardoor het beeld dat Nederland als vestigingsplaats minder aantrekkelijk wordt. Ten tijde van het wetsvoorstel voor de Wiv 2017 is o.a. door het NFIA en EZK maar ook door de inlichtingendiensten zelf ingezet op overleg, transparantie en uitleg over de nieuwe wet en de nieuwe bevoegdheden.

Het NFIA geeft concluderend aan geen signalen te hebben ontvangen van bedrijven die specifiek vanwege de bevoegdheden in de Wiv 2017 hebben gekozen voor een ander land om te vestigen.

Ook aan de directie Digitale Economie van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat is gevraagd of er signalen of vragen zijn binnengekomen de afgelopen jaren die zich richten op de mogelijke effecten op het vestigingsklimaat van de Wiv 2017. Het ministerie heeft intern nagevraagd of dergelijke signalen vanuit Nederland of het buitenland zijn ontvangen. De directie heeft aangegeven dat er geen signalen de afgelopen twee jaar zijn ontvangen omtrent de relatie Wiv 2017 en de het vestigingsklimaat in Nederland.

4.3 Interviews brancheverenigingen

4.3.1 NLdigital

Branchevereniging NLdigital heeft een groot aantal van haar leden bevestigd over de mogelijke effecten van de Wiv 2017 op investeringen en/of het vestigingsklimaat. Benaderd zijn leden die bijvoorbeeld telecomoperator zijn, datacenters beheren en aanverwante bedrijven in de telecommunicatiesector. Leden (op o.a. bestuursniveau) geven aan dat er eigenlijk niks van de nieuwe bevoegdheden uit de Wiv 2017 wordt gemerkt. Voor de leden is het issue van investeringen plegen of vestiging in Nederland overigens minder relevant. De meeste bedrijven bevinden zich of hebben zich reeds in Nederland gevestigd. Eenmaal gevestigd in een land betekent ook dat je niet zo snel meer weggaat.

De lopende contacten met de inlichtingendiensten rondom de Wiv 2017-bevoegdheden worden door de benaderde organisaties als goed ervaren. De diensten zijn dan ook voornamelijk bezig met operationaliseren van de wet en de bedrijven hebben daar in principe geen last van.

Groter probleem wordt gezien in het wegvallen van het Privacy-Shield en de bevoegdheden van opsporingsdiensten uit de VS, zoals opgenomen in de US Cloud act. Dit geeft problemen omdat er grote onzekerheid heerst waar je veilig data en persoonsgegevens kan verwerken. Aan de andere kant worden er aan Europese bedrijven strikte eisen opgelegd uit Europa via de AVG. Het is voor organisaties en bedrijven heel onzeker of men aan deze strikte privacy eisen kan voldoen.

4.3.2 Stichting Digitale Infrastructuur Nederland (DINL) en Dutch Hosting Provider Association (DHPA)

Stichting Digitale Infrastructuur Nederland (DINL) is een coalitie van organisaties die zich samen inzetten voor een sterke digitale infrastructuur als basis van de Nederlandse digitale economie. DINL is de spreekbuis van duizenden bedrijven die de faciliteiten en online basisdiensten leveren. Het gaat hierbij om collocatie van IT, hosting- en clouddiensten, connectiviteit en interconnects, domeinen, open source kernsystemen van het internet en andere diensten die kunnen worden aangemerkt als digitale infrastructuur. (Bron: www.dinl.nl op 24/9/2020). Deelnemers aan DINL zijn o.a. AMS-IX, DHPA, NLnet Foundation en SURF.

Bij de vertegenwoordiger van DINL zijn voornamelijk geen berichten bekend van organisaties die hebben aangegeven dat ze zich niet in Nederland willen vestigen als gevolg van de inwerkingtreding van de Wiv. Met name omdat vergelijkbare wetgeving ook in verschillende landen om ons heen bestaat. Dit wil overigens niet zeggen dat er in het geheel geen effecten zijn. De signalen kunnen DINL ook niet bereikt hebben.

DINL wijst in het gesprek ook op een mogelijke versterking van de aantrekkelijkheid van Nederland als gevolg van de extra waarborgen die zijn geïntroduceerd met de Wiv. Deze waarborgen waren minder sterk aanwezig voor inwerkingtreding en waren ook nog onvoldoende uitgewerkt tijdens de consultatie-periode.

DINL ziet ook een andere ontwikkeling die, los van de Wiv 2017, nadrukkelijk wel van invloed kan zijn op de aantrekkelijkheid van landen als het gaat om het bewaren van gegevens. Steeds meer landen schrijven in nationale wetgeving voor dat persoonsgegevens niet buiten de landsgrenzen mag worden opgeslagen. Vanuit deze ontwikkeling ontstaan mogelijke beperkingen in het Europees "level playing field", en kunnen Nederlandse bedrijven mogelijk minder snel digitale diensten leveren aan burgers, bedrijven of overheidsorganisaties in landen die die beperking op de opslag van gegevens introduceren. De mogelijkheden voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (IV-diensten) om toegang te krijgen tot opgeslagen gegevens hebben invloed op de mate waarin landen beperkingen introduceren.

In dat kader wijst de DINL op de voordelen die het maken van pan-Europese afspraken zou hebben. Een oproep daartoe is onder meer gedaan door Emmanuel Macron met de Paris Call of 12 November 2018 for Trust and Security in Cyberspace.²¹ Vanuit deze denklijn zou Nederland binnen Europa mogelijk zelfs een verdere versterking van het vestigingsklimaat kunnen bereiken door de toegang tot gegevens juist zeer sterk in te perken.

De Dutch Hosting Provider Association (DHPA) heeft later in een gesprek nog aangegeven dat het zich volledig kan herkennen in de bovenstaande lijn zoals uiteen is gezet door DINL.

---

²¹ <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/digital-diplomacy/france-and-cyber-security/article/cybersecurity-paris-call-of-12-november-2018-for-trust-and-security-in>

4.4 Interviews bedrijven & organisaties

4.4.1 AMS-IX

In het interview met internetexchange AMS-IX is besproken welke effecten het internetknooppunt heeft ervaren door de komst van de Wiv 2017. De AMS-IX geeft hierbij aan dat de oorspronkelijke angst voor de Wiv 2017 met name was gelegen in een situatie die zich ook voordoet in Duitsland. De inlichtingendiensten in Duitsland (Bundesnachrichtendienst (BND)) stelt namelijk de eis dat de Internetknooppunten voor 20% aftapbaar moeten zijn. Het is daarbij onduidelijkheid wat er met de geïntercepteerde data zal gebeuren en wie daar allemaal inzage in heeft. De AMS-IX was bang dat dit in Nederland ook het geval zou kunnen worden met de introductie van de Wiv 2017 en de onderzoeksopdrachtgerichte interceptie (OOG) en dat het internetknooppunt daardoor mogelijk leden (peers) zouden gaan verliezen.

Door de aanpassingen van het wetsvoorstel en het opnemen van extra waarborgen zoals de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB) in het wetsvoorstel werd deze angst vanuit de AMS-IX minder. De AMS-IX prijst dan ook het voortraject bij de totstandkoming van het herziene wetsvoorstel met de daarin de extra waarborgen. Dit heeft volgens AMS-IX geresulteerd in een betere balans tussen enerzijds de democratische samenleving en anderzijds de rol/taak van inlichting- en veiligheidsdiensten. De werking van TIB en de rapportages geven een goed beeld van deze balans omdat de TIB transparant is over de wijze hoe de commissie heeft geoordeeld over de aangevraagde bevoegdheden vanuit de diensten.

AMS-IX heeft in de afgelopen jaren dan ook geen vragen over de Wiv 2017 ontvangen vanuit nieuwe klanten. Het niet kiezen voor de AMS-IX vanwege de bevoegdheden in de Wiv 2017 is dan ook niet aannemelijk. Dit beeld wordt bevestigd door de toename/groei van leden sinds 2017. Volgens de AMS-IX zouden de extra waarborgen en transparantie die de Wiv 2017 heeft gebracht daar mogelijk een bijdrage aan hebben geleverd.

4.4.2 KPN

Tijdens het interview met KPN heeft de telecomprovider aangegeven dat men ten tijde van het wetsvoorstel zorgen had over de controle en inzet van nieuwe bevoegdheden door de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Door de herziening van het wetsvoorstel zijn er uiteindelijk extra waarborgen opgenomen zoals de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB). Deze TIB nam voor een groot deel de zorgen over de waarborgen in het initiële wetsvoorstel weg. KPN geeft daarbij aan dat in vergelijking met de inlichtingenwet uit 2002 de nieuwe wet met de extra waarborgen wellicht beter is dan de wet uit 2002 met daarin meer traditionele bevoegdheden.

KPN heeft in het interview aangegeven dat men vanuit klanten of leveranciers voor zover bekend geen signalen heeft ontvangen dat de Wiv 2017 heeft geleid tot andere (strategische) keuzes. Volgens de geïnterviewde bij KPN is er vanuit de Nederlandse ondernemingen geen reden geweest om te stoppen met investeren. Daarbij is wel de nuance aangebracht dat als een bedrijf eenmaal in Nederland is gevestigd en investeringen heeft gedaan je niet zomaar gaat verplaatsten.

KPN heeft het interview afgesloten met de opmerking dat de TIB en haar transparante manier van werken mogelijk de positie van Nederland heeft versterkt.

4.5 Tussenconclusie

De vertegenwoordigers van de overheid, de sector/branche en het bedrijfsleven hebben in de interviews aangegeven geen effecten als gevolg van de inwerkingtreding van de Wiv 2017 te hebben waargenomen. Bij het selecteren en vragen van partijen voor een interview bestaat altijd de kans dat een bepaalde vorm van *survivorship bias* voorkomt. Dit betekent dat mogelijk alleen de partijen die geen effecten hebben ondervonden van de inwerkingtreding van de Wiv 2017 mee hebben willen werken aan de evaluatie. De deelnemende partijen hebben echter wel aangegeven dat er andere factoren spelen die een aanzienlijke rol spelen in de keuze voor investeringen / vestiging in een land. Hierbij moet gedacht worden aan bijvoorbeeld het wegvallen van het US Privacy Shield en de inwerkingtreding van de US CLOUD act. Ook de GDPR/AVG zorgt nog voor zorgen voor bedrijven, aangezien men niet zeker is of men de strikte privacy-eisen kan naleven.

De Wiv 2017 heeft ook voor enkele voorzichtige positieve opmerkingen in de interviews gezorgd. De extra opgenomen waarborgen, waaronder de invoering van de TIB en de transparantie over de toetsing, worden gezien als verbeteringen ten opzichte van het originele wetsvoorstel en de inlichtingenwet uit 2002. Het zorgt ervoor dat Nederland naar buiten toe transparant is over hoe inlichtingendiensten werken en kunnen zelfs een positief effect hebben gehad op het vestigingsklimaat.

5 CONCLUSIE

Dit onderzoek moet antwoord geven op de vraag: *‘Welke effecten heeft de Wiv 2017 sinds de volledige inwerkingtreding tot dusver gehad op het vestigingsklimaat in Nederland?’*

Voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Wiv 2017 waren er zorgen over de effecten daarvan op het vestigingsklimaat in Nederland. Deze zorgen hadden vooral betrekking op de nieuwe of uitbreiding van bevoegdheden van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Vanuit deze zorgen en mede naar aanleiding van de consultatie zijn extra waarborgen toegevoegd aan het wetsvoorstel.

Op basis van de vier invalshoeken is gekeken naar de uitwerking van de wet in de praktijk op het vestigingsklimaat. Uit de literatuurstudie is gebleken dat Nederland hoog scoort op internationale ranglijsten omtrent het vestigingsklimaat, digitalisering en de rechtsorde. In geen van de ranglijsten zijn noemenswaardige verschuivingen waargenomen die door inwerkingtreding van de Wiv 2017 verklaard zouden kunnen worden.

In de analyse van CBS-cijfers zijn geen directe effecten van de inwerkingtreding van de Wiv 2017 waargenomen. Kijkt men naar de gehele ICT – telecommunicatiesector, dan zien we een groei van het aantal bedrijven, met name in de sector IT-dienstverlening. Ook in de rapportages van de ACM en vereniging COIN zien we een stijging in het aantal organisaties actief in de telecommunicatiesector.

De vertegenwoordigers van de overheid, de sector/branche en het bedrijfsleven hebben in de interviews aangegeven geen kennis te hebben van effecten als gevolg van de inwerkingtreding van de Wiv 2017. Er werd door de deelnemende partijen wel aangegeven dat andere factoren, zoals het wegvallen van het US Privacy Shield, de inwerkingtreding van de US CLOUD act en de invoering van de GDPR/AVG wel een rol hebben gespeeld in de keuzes van bedrijven. Door enkele geïnterviewden worden zelfs voorzichtige positieve signalen afgegeven omtrent de Wiv 2017. De extra waarborgen, waaronder de invoering van de TIB en de transparantie over de toetsing, worden gezien als verbeteringen ten opzichte van het originele wetsvoorstel en de inlichtingenwet uit 2002. Het zorgt ervoor dat Nederland naar buiten toe transparant is over hoe inlichtingendiensten werken en kunnen zelfs een positief effect hebben gehad op het vestigingsklimaat.

Concluderend zien we dat binnen de verschillende invalshoeken van het onderzoek geen directe argumenten zijn gevonden om te onderbouwen dat de inwerkingtreding van de Wiv 2017 enig negatief effect heeft gehad op het vestigingsklimaat in Nederland. Door de extra waarborgen die opgenomen zijn in de Wiv 2017 lijkt er zelfs mogelijk een licht positief effect te zijn op het vestigingsklimaat.

Bijlage: vragenlijst

In de interviews is onderstaande vragenlijst gebruikt:

1. Heeft de Wiv 2017 naar het beeld van de organisatie een substantiële impact gehad op het Nederlandse vestigingsklimaat?
2. Zijn keuzes in de achterliggende periode anders gemaakt als gevolg van Wiv 2017, bijv. investeringen elders? Andere landen in Europa?
  - a. Zo ja waarom? Welke elementen in de Wiv 2017 hebben dit specifiek veroorzaakt?
  - b. Zo nee waarom niet?
3. Wat was de grootste angst van het bedrijf/organisatie toen het wetsvoorstel in werking werd gesteld?
  - a. Is de opinie over de Wiv 2017 nu (2020) anders dan in de aanloop, van het wetsvoorstel?
4. Welke effecten die mogelijk veroorzaakt zijn door de Wiv 2017 zien de bedrijven en organisaties op dit moment? Dit kan zowel bij de organisatie zelf zijn maar kan ook zichtbaar zijn bij leveranciers, klanten (o.a. vragen of signalen)?
5. Ken je voorbeelden van andere organisaties die vanwege de nieuwe bevoegdheden in de Wiv 2017 andere keuzes hebben gemaakt (bijv. investeringen, aanname van (buitenlands) personeel, technische keuzes, verplaatsing naar andere landen)?
  - a. Zijn dat uitzonderingen? Of is er nog een grote groep “stille in-stemmers”.